

BEHÇET NECATİGİL'İN BİR ŞİİRİ ÜZERİNDE BİR TAHLİL DENEMESİ : ÇIKARTMA

Mehmet KAPLAN

Behçet Necatigil, bugünkü Türk şairleri arasında en dikkate şayan olanıdır. Batı, bilhassa Alman edebiyatı ile beraber Türk Halk ve Divan edebiyatlarını da çok iyi bilen bu yazarın eserinde, (radyo için yazdığı oyunlar da dahil) bu üç kaynaktan gelen çok çeşitli orjinal terkiplere rastlanılır. Fakat bunlar, gelişigüzel, oyun ve süs olsun diye bir araya getirilmemişlerdir. Yazar onlar vasıtasıyla kendi şahsiyet, mizaç ve hayat görüşünü ifade eder.

Necatigil'in şiir ve oyunlarının başlıca özelliklerinden biri «kapalı» oluşlarıdır. Onları anlamak için bir hayli kafa yormak lâzım gelir. Bu «kapalılık» başlıca üç sebeple izah olunabilir: a) şairin içe dönük karakteri b) çağdaş gerçeküstücülüğe karşı ilgi duyusu c) fakat bilhassa Divan şairlerinin kelimeler arasında gizli münasebetler kurma tekniğinden hoşlanması.

Şiirlerini «apaçık» yazan Orhan Veli neslinden sonra gelen ve kendilerine II. Yeni adı verilen şairler, Batı'dan gelen gerçeküstücülük akımının tesiriyle anlaşılması güç, karışık ve karmaşık şiirler söylediler. Bunların eserlerinde kelimeler, hayaller ve cümleler şuuraltından gelen esintilere uyuyordu. Bunlar arasında işi, alabildiğine serbest bir kelime kuyumculuğuna götürenler vardı. Bunlarda cehdine karşılık bir mânâ bulamayan okuyucular, yenden düz, basit şiirleri okumayı tercih ettiler. 1960 yılından sonra yaygın hale gelen Marksist ideoloji, bu tarz şiire kolayca faydalanılabilecek bir zemin hazırladı.

Behçet Necatigil, tam tersine, daha kapalı, eski muamma ve lugazleri hatırlatan şiirler yazmağa başladı. Onun şiirleri, sanatı

bir propaganda aracı haline getiren Marksistlerden farklı olduğu gibi, gerçeküstücülerinkinden de farklıydı. Behçet Necatigil, duygularını peşin bir ideolojiye bağlamaktan hoşlanmadığı kadar, onları başboş bırakmayı da sevmiyordu. Onun mizacına en uygun olan metod Divan şairleri gibi kelimeler arasında gizli bağlantılar kurmaktı. Bu metod da şiiri bir kelime oyunu haline getirmekle beraber, orjinal hayaller, hattâ yeni fikirler bulmaya elverişliydi.

Yalnız şunu ilâve edelim ki, Behçet Necatigil, Divan şairlerinin sadece metodunu alır, yoksa onları taklit etmez. Bilindiği gibi Divan şiirinde en kapalı şiirler dahi ortak bir kültüre, tabir câizse ortak bir çağrışım sistemine dayanır. Anahtarları bilen onları kolayca çözebilir. Behçet Necatigil'in şiirinde böyle bir kolaylık yoktur. Onun kelimeler arasında kurduğu münasebetler çok şahsîdir. Bundan dolayı onları çözmek daha güçtür.

Zaten bugünkü Türk edebiyatı, ortak bir kültür zeminine dayanmadığı için, Divan edebiyatında olduğu gibi bilenler arasında bir nevi hususî dil olan bir ifade sistemi de yaratılamaz. Divan edebiyatının arkasında medrese ve tekkenin verdiği ortak klasik kültür vardır. Bugün Türkiye'de ortak kültürün en sağlam temeli olan dil bile yıkılmıştır. Behçet Necatigil, şiir dünyasını bu yıkıntılar arasında kurmaya çalışır. Hattâ denilebilir ki bu yıkıntıların verdiği imkânlardan fadalanır. Onun şiirlerinde bazen sentaks tamamıyla alt-üst olur. Fakat yine de Behçet Necatigil, kelimeleri yanyana getirirken, onların gizli mânâları arasında bağlantı kurmaya çalışır. Yukarda da belirttiğimiz gibi bu bağlantıları keşfetmek bazan çok güçtür, hattâ bazan, hiç olmazsa benim için, imkânsızdır.

Bununla beraber, şiir sanatını sevenler için bunlarla uğraşmak bir zevktir. Hissî olmaktan ziyade zihnî bir zevk. Fakat yine de bir zevk. Divan şiirinden alınan zevk de büyük nisbette bundan ibaret değil midir?

Dilci Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun hatırasına tahsis edilen bu dergide, onun hatırasını anmak için, talebesi Behçet Necatigil'in dili nasıl kullandığını gösteren bir şiirini incelemeğe çalışacağım.

ÇIKARTMA

Alınan	her şey	yenmelik
safra	sinir	ne kadar
kabuk	kemik	deri
en az	ne çok	atmalı
Yaz	çokça	okunmalık
nedir	önemli	olan
fire	nice	kalmalı
yazma	nedir	kalabalık
en az	çoğu	çıkartmalı.

Yukarıki şiir, şairin 1975 yılında yayımladığı **Kareler Aklar** kitabından alınmıştır. Şiirin adı şekli, şiir kitabının adı ile ilgili olduğu için, önce bu noktada bir açıklama yapmayı faydalı buluyorum. Necatigil'in dil ile nasıl oynadığı şiir kitabının başlığından da bellidir. «Kareler Aklar» başlığı günlük dilde kullanılan ve çeşitli mânâlara gelen «karalar aklar» sözünden alınmıştır. Halk «Ah akşam oldu yine de bastı kareler» türküsünde olduğu gibi «karalar» kelimesini «kareler» olarak da telaffuz eder. Behçet Necatigil «kare» kelimesini, Türkiye Fransızcadan giren «kare» mânâsında kullanır. Fakat «aklar» kelimesinin varlığı da gösterir ki o, bu kelime ile halk türküsünde olduğu gibi «kara» mânâsına da telmihte bulunmuştur. «Kare» kelimesi «kara» mânâsında alınacak olursa, karalar aklar, birbirine zıt iki rengi ifade eder. Diğer renkler gibi bunlar da sombolik mânâlar taşırlar. Necatigil, «Kilim» adlı şiirinde «beyaz»ı saadet, «siyah»ı kötü baht sembolü olarak kullanır (1). Necatigil'in hayata bakış tarzı karamsardır. Bundan dolayı onun şiirinde bu bakış tarzını ifade eden kelime ve sembollere sık sık rastlanılır. Bununla beraber, «**Kareler Aklar** kitabında «kare» kelimesi dört köşe mânâsına kullanılmıştır. Kitabın kapak resminde de üzerinde rakamlar bulunan kareler vardır. Kapak ressamı, bu kareleri, yine bir kare teşkil eden kapanık bir oda veya koridoru temsil eden bir mekân içine yerleştirmiştir. Üzeri rak-

(1) Bu şiirin tahlili için bk. Mehmet Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Dergâh yayınları, İstanbul 1975, s. 224-228.

kamlı kareler, ötede ne olduğu bilinmeyen koridoru kapatırlar. Bu kapak resmi Behçet Necatigil'in kapalı şiir dünyasını sembolize eder. Fakat karelerin üstlerindeki rakkamlar da gösterir ki, ona bir zihnîlik hâkimdir. Rakkamlar birer anahtar veya şifredir, onları çözen, koridorun ötesine geçebilir.

«Kare» kelimesi bir kelimelerle oynanan bir oyunu da ifade eder. Meydan-Larousse bu oyunu şöyle tarif ediyor : «Kare kelimeler, bir kare meydana getiren ve hem yatay hem de dikey olarak okunabilen kelimeler; bu kareyi meydana getiren kelimeleri verilen tarifler yardımıyla bulmağa dayanan oyun. Meselâ :

MASA
AZIK
SIKI
AKIL (2)

Behçet Necatigil, «Çıkartma» şiirini, bu kare oyunundan ilham alarak yazmıştır. Fakat Necatigil'in şiiri, Meydan—Larousse'un tarif ettiği basit kare oyunundan farklıdır. Kare oyunundaki kelimeler arasında bir bağlantı yoktur. Onlarla gizli bir mânâ da ifade edilmiştir. Halbuki Behçet Necatigil'in şiirinde kelimeler, soldan sağa ve yukarıdan aşağı okununca bir takım fikirler ifade eder ve bunlar arasında bağlantılar vardır. Aşağıda onları göstermeğe çalışacağım. Gerçekten, Behçet Necatigil'in de Divan şairleri gibi şekilden muhtevaya gittiğine işaret etmeliyim.

Bilindiği gibi klasik şiirde kafiye sadece bir âhenk unsuru değildir. Şair, kullandığı kafiyeden faydalanarak yeni hayaller yaratır. Bunlar bazen hiç beklenmedik çağrışımlar doğurur. Nâbî, **Hayriye'sinde** oğluna şiir yazma dersi verirken :

Söyleme şi'ri tehi mânâdan
Ağını çekme balıksız mâdan (3)

der. Birinci mısradaki fikri destekleyen ikinci mısradaki mecaz, kafiyeden doğmuştur ve Divan şairlerinin şiir vücuda getirme usullerini veciz bir şekilde aydınlatır. Vezin ve kafiye bir nevi ağıdır, onlarla mânâ balığı avlanır. Divan şairi için kafiye, yeni hayaller

(2) *Meydan-Larousse*, c. 7, s. 1.

(3) *Hayriye-i Nâbî*, İstanbul 1293, s. 39.

yaratma vasıtasıdır. Nâbi'nin dediği gibi önemli olan ağı sudan balıksız çekmemektir.

«Çıkartma» şiirinde Behçet Necatigil de şekli, bir mânâyı ifade etmek için kullanıyor. Kare şekli onun için bir «mânâ çıkartma oyunu» oluyor.

Şiirin başlığını teşkil eden «çıkartma» kelimesi çeşitli mânâlar taşır. Şair, şiirinde bu mânâlardan faydalanır.

a. Çıkartma kelimesi bir şeyden lüzumsuz şeyleri atma, ayırma mânâsına gelir. Şiirin ilk dört mısraı bu mânâyı tekabül eder. Burada çarşıdan alınan yiyecekler söz konusudur.

Alınan her şey yenmelidir

fakat bunların büyük bir kısmı, «safra, sinir, kabuk, kemik ve deri»dir. Bu suretle şair, günlük hayatta çarşıda karşılaşılan bu durumu anlatır. Bu sosyal hayatın bir «kare»sidir.

Behçet Necatigil, şiirlerinde sosyal konuları, bilhassa, eve, aile sıkıntılarına geniş yer verir.

b. Çıkarma kelimesinin bu mânâsı, söz sanatı bakımından «münakkahiyet»e tekabül eder. Tahir ül-Mevlevî, **Edebiyat Lugati** kitabında «münakkahiyet»i şöyle tarif ediyor : «İfade yarzının icaz ve itnâbı» diye ayrılan iki haddinin ortası. Elfâzı mânâsından çok olmamak üzere söz söylemek.»

«Münakkahiyet»e, lüzumsuz kelimeleri çıkartmak ile ulaşılır. «Münakkahiyet» başka bir deyimle az kelime ile çok mânâ ifade etmektir.

Divan şairleri bir beyte, hattâ bir mısraa derin bir düşünceyi sıkıştırmakta usta idiler.

Eğer maksud eserse mısra-ı berceste kâfidir
mısraı bu görüşü ifade eder.

Behçet Necatigil de edebî eserde gevezelikten hoşlanmaz. «Çıkartma» şiirinde bu görüşü ifade eden cümleler vardır. 8 ve 9 uncu mısralar bu fikri ifade eder :

Yazma nedir?
En az! Çoğu

Kalabalık.
Çıkartmalı.

Karenin sağ köşesinde yukardan aşağı dizilen şu kelimeler de yanyana gelince aynı mânâyı ifade eder :

Okunmalı olan kalmalı
Kalabalık, çıkartmalı;

5, 6, 7 nci diziler, kelimeler de sağdan sola yukardan aşağı okununca mânâlı cümleler teşkil eder:

Yaz nedir? Fire
Nedir önemli olan?
Okunmalı olan kalmalı!

c. Bu mânâlar, lugazda olduğu gibi şiirin içinde gizlidir. Okuyanın onu çıkartması gerekir, Türkçede «çıkartma» kelimesi anlama, gizli ve kapalı olanı keşfetme mânâsına da gelir. Edebî bir şekil olarak Behçet Necatigil'in bu şiirlerine «kare»den çok «çıkartma» demek daha uygun olur. Behçet Necatigil'in yalnız bu şiirleri değil, şiirlerinin çoğu bir «çıkartma» anlama veya yorumlama cehti ister.

ç. Şiirin son mısraını teşkil eden:

En az çoğu çıkartmalı

mısraı, veciz söz söylemenin veciz bir tarifi olabilir. Ve şairin dili kullanırken aldığı tavrı özetler. Cümle başka sahalara da uydurabilir. Mesela ticarete az para ile çok kazanmak bir kaidedir.. Böyle birisi fikrini «en az çoğu çıkartmalı» cümlesini kullanırsa pek de yadırganmaz. Burada «çıkartma» elde etme, istihsal etme mânâsına gelir.

Divan şairleri, şiirlerinde bir kelimenin çeşitli mânâlarıyla oynamaktan hoşlanırlardı. Aynı tarzda yazılan fakat mânâları ayrı olan kelime sanatına cinas, «hakikat veya mecaz olmak üzere iki mânâsı olan bir lafzın uzak mânâsını kasetmeye» (4) tevriye denilirdi. Bir kelimenin herkesce en evvel hatıra gelen mânâsına «mânâ-ya karîb», erbâbınca anlaşılan mefhuma «mânâ-yı baîd» denilirdi.

Bu sanatın da çeşitli neveleri vardır. Tahirü'l - Mevlevî Edebiyat

(4) Tahir'ül - Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 159.

Lugatı'nda Telvihât başlığı altında bunların çeşitlerini tarif ediyor ve örnekler veriyor.

Behçet Necatigil'in kullandığı edebî sanatların bunlardan hangisine girdiğini tesbite lüzum yoktur. Bugünkü retorikte zaten Ortaçağ'dan kalma olan bu isimler ve tasnifler terkedilmiştir. Behçet Necatigil, şiirini onlara uydurmak için de yazmış değildir. Önemli olan nokta Behçet Necatigil'in «Çıkartma» şiirini bu kelimenin çeşitli mânâlarından istifade ederek yazması, bu mânâlar arasında bağlantılar kurması ve onlarla hayat ve edebiyatla ilgili düşüncelerini ifade etmesidir.

Behçet Necatigil'den önce Yahya Kemal, **Eski Şiirin Rüzgârıyla** adlı kitabında toplanan şiirlerinde Divan şiirinin çeşitli unsurlarından, bilhassa eski dilin çağrışımlarından, şekillerinden faydalanmış, fakat mazmun ve kelime oyunlarına önem vermemiştir. Yahya Kemal, bu şiirleriyle daha ziyade Osmanlı çağında yaşanan hayatın çeşitli yönlerini küçük tablolar hâlinde tasvire çalışıyordu. Onda eskiye karşı büyük bir özlem vardı. Behçet Necatigil'de böyle bir özlem yoktur. O, tarihî hayat sahnelerini canlandırma gayesini de gütmeyiz. Behçet Necatigil, bugünle, yaşanan gerçek hayat ile yakından ilgilidir. O, Divan şairlerinin anlatım vasıtalarını kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullanır. O, dilin çeşitli imkânlarını kullanma bakımından eskilerden hiç geri kalmaz. Onların aklına gelmeyen oyunlara başvurur. Onu eskilere yaklaştıran konuyu basit olarak ele almaması, dil işçiliğine aşırı derecede önem vermesidir.

Divan şiirinin stilistik yönüyle uğraşanlar, bana öyle geliyor ki onun şiirlerini hem daha iyi anlayacaklar, hem de onlardan daha çok zevk alacaklardır. Divan şiiri gibi Necatigil'in şiirlerini okurken de edebiyatın, her şeyden önce bir «dil sanatı», «dili işleme» veya «dil ile oynama sanatı» olduğunu hissederiz.